

Magyar Könyvtár

MÜVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM

Levelőszám: 10. 1965.

TANTERV ÉS UTASÍTÁS

a gimnáziumok számára

TÖRTÉNELEM

Georg-Eckert-Institut
für internationale Schulbuchforschung
Braunschweig
— Bibliothek —

TANKÖNYVKIADO

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek

H
Z-5
(1,65)

József Bencédy

Lehrplan und Verordnung für den Geschichts=
unterricht in Gymnasien.

Budapest: Lehrbuchverlag 1965

Georg-Eckert-Institut BS78

1 101 376 1

MÜVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM

TANTERV ÉS UTASÍTÁS

a gimnáziumok számára

TÖRTÉNELEM

Internationales Schulbuchinstitut

Braunschweig

- Bibliothek -

TANKÖNYVKIADÓ

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek

37 849

KÉSZÜLT A MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTER RENDELETÉRE
KÉSZÍTETTE A KÖZOKTATÁSI FŐCSZÁLY
ÉS AZ ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI INTÉZET

FÁJTSÁGI ÉS VIBRÁCIÓ

Iskolák és tantervek

Szerkesztette: dr. Bencédy József

1911

1911

#

Z-5(1,65)

A TÖRTÉNELEM TANÍTÁSÁNAK FELADATAI

Az egyetemes és a magyar történelem áttekintő és rendszeres megismertetésével fejlessze tovább a tanulóknak az általános iskolában megalapozott *marxista—leninista történelemszemléletét*, és ezzel járuljon hozzá *általános műveltségük* kialakításához.

Ennek érdekében az oktató-nevelő munka középpontjába a történelmi fejlődés *alapvető tényeit és törvényszerűségeit* kell állítani, és *összefüggéseiben* kell megértetni azt a történelmi folyamatot, mely a gazdasági-társadalmi fejlődés különböző lépcsőfokain keresztül *szükségszerűen* jut el a szocializmus és a kommunizmus győzelméhez.

A gimnáziumi történelemtanítás vezesse el a tanulókat a *dialektikus és történelmi materializmus* legáltalánosabb törvényszerűségeinek megértéséhez, elfogadásához és a marxista—leninista világnézet *alapuló tudatos és aktív politikai cselekvéshez*.

A tananyag adta lehetőségeket felhasználva, a *kommunista ember erkölcsi, érzelmi és esztétikai szemléletének* fejlesztésével járuljon hozzá a *sokoldalú személyiség* formálásához. Fordítson különös gondot a *szocialista hazaszeretetre, a proletár internacionalizmusra, a népek közti barátságra és a szocialista humanizmusra* való nevelésre.

A marxista—leninista történelemszemlélet kialakításával a történelemtanításnak kell megalapoznia a társadalom- és természettudományos tárgyak anyagának történelmi vonatkozásait.

A történelmi fejlődés alapvető tényeinek és ellentmondásainak bemutatásával hozzá kell járulnia a tanulók *dialektikus gondolkodásának és önálló ítélőképességének* formálásához.

A tanár az oktatási, nevelési és képzési feladatokat a középiskolás tanulók életkorával összhangban álló pedagógiai eszközökkel *valósítsa meg*. Az általános iskolai olvasmányos előadásról fokozatosan térjen át a történelmi korok *valóságát sokoldalúan megelevenítő, a történelmi forrásokat elemző s a magasabb szintű általánosításokig* eljutó módszerek alkalmazására.

A TANÍTÁS ANYAGA

I. osztály

(Heti 2, évi 66 óra)

Az ősközösség (kb. 5 óra)

Az ember származása. A munka szerepe az emberré válásban. Az első munkaeszközök. Az őshorda. A természetes munkamegosztás. A munkaeszközök fejlődése. A gyűjtögető, halász és vadász életmód. Matriarchális nemzetségek. Termelőerők és termelési viszonyok az ősközösségi társadalomban.

Az állattenyésztés és a földművelés kialakulása. Az első nagy társadalmi munkamegosztás. Patriarchális nemzetségek és törzsek. A munkaeszközök további fejlődése, a fémek felhasználása. Főleg. A termékek cseréje.

A magántulajdon kialakulása; az ősközösség felbomlása; az osztályrend és az állam kezdetei.

Az ősközösség szellemi élete; a vallás keletkezése; az őskor művészete.

Az ókori keleti osztálytársadalmak (kb. 8 óra)

Az öntözéses földművelés szerepe az egyiptomi társadalom fejlődésében. Az osztálytársadalom és az egységes állam kialakulása Egyiptomban. A despotizmus. A termelőmunka és technikája; gazdasági és társadalmi viszonyok; a parasztok és rabszolgák felkelései. Az egyiptomi kultúra; a tudomány, a vallás, az építészet és képzőművészet jellegzetesebb alkotásai.

Városállamok kialakulása Mezopotámiában. Az ó-babiloni birodalom. Társadalmi viszonyok Hammurábi korában. Az asszír és perzsa nagyhatalom. A mezopotámiai népek kultúrája. Fönícia és Palesztina.

Gazdasági és társadalmi viszonyok az ókori Indiában; a kasztrendszer. Kultúra és vallás. Az ókori Kína gazdasági élete és társadalmi; a kínai kultúra.

Az ókori Kelet történelmi öröksége (összefoglaló áttekintés az ókori Kelet termelési, társadalmi és kulturális viszonyairól).

Az ókori Görögország (kb. 17 óra)

A görögök legrégebb történetének áttekintése; a krétai és műkénéi kultúra. A törzsi szervezet felbomlásának és a patriarchális (házi) rabszolgaság kialakulásának tükröződése a homéroszi eposzokban. A polisz-rendszer létrejötte. A spártai és az athéni állam kialakulása. A görög gyarmatosítás gazdasági és társadalmi következményei. A mezőgazdaság, ipar, kereskedelem és hajózás fejlődése; a pénzgazdálkodás kezdetei. A démosz harcának főbb állomásai az athéni állam fejlődésében. A görög—perzsa háborúk és történelmi jelentőségük.

Az árutermelő (klasszikus) rabszolgaság kialakulása. A rabszolgatartó demokrácia fénykora Periklész idején. A görög műveltség klasszikus kora; a nyelv, vallás és vallási intézmények szerepe. A természettudományok fejlődése. A materializmus és idealizmus harca a görög filozófiában. A görög színház. A drámairodalom és a képzőművészetek főbb alkotásai.

A polisz-rendszer válsága. Makedónia felemelkedése. Nagy Sándor birodalma. A rabszolgatartó nagyüzem kialakulása a hellénizmus korában. A hellénizmus mint a görög kultúra kiteljesedése és elterjedése.

A görög műveltség szerepe az egyetemes emberi művelődésben.

Az ókori Róma (kb. 19 óra)

Róma kialakulása. Az osztálytagozódás kezdetei, az állam létrejötte. A patríciusok és plebejusok osztályharca az arisztokratikus köztársaság idején. Itália meghódítása és megszervezése; a plebejusok egyenjogúsítása. A köztársaság államszervezete; népgyűlések, szenátus. A szenátori rend és a nobilitás kialakulása. A pun háborúk; a Földközi-tenger medencéjének meghódítása. A római birodalom kialakulása.

Gazdasági és társadalmi viszonyok a nagy hódítások után. A rabszolgatartó nagybirtok (latifundium) létrejötte, a szabad parasztság tönkremenetele. A római köztársaság válságának kezdete. Az első rabszolgafelkelések és a Gracchusok reformmozgalma. A Spartacus vezette rabszolgafelkelés és jelentősége a római társadalom és állam fejlődése szempontjából. Caesar társadalmi és politikai törekvései; a köztársaság bukása. Augustus principátusa; a rabszolgatartó társadalmi rend és állam megszilárdulása. A császárkori Róma gazdasági, társadalmi és politikai viszonyai, a provinciák szerepének növekedése. Pannónia; a római kultúra emlékei hazánk földjén. A római

kultúra; vallás és vallási intézmények; a császárkultusz; a római jog; az ékesszólás, a történetírás, a költészet és a képzőművészetek jelentősebb alkotásai. A kereszténység kialakulása és elterjedése.

A rabszolgatartó társadalom gazdasági és politikai válsága; a koleránus. A dominánus létrejötte. A népvándorlás. A birodalom kettészakadása. A nyugat-római birodalom felbomlása. Róma bukásának belső és külső okai.

*

A tanterv órakeretének felosztása:

Új anyag feldolgozására	kb. 49 óra
Évközi ismételésre	kb. 9 óra
Év végi ismételésre	kb. 8 óra

(Helytörténeti kérdések megbeszélésére és helytörténeti kirándulásokra, az új anyag tárgyalása, illetve az ismétlés során 1—2 óra.)

*

KÖVETELMÉNYEK

A tanulók ismerjék a *termelőerők* és *termelési viszonyok* közötti alapvető összefüggést (a termelési viszonyok megváltozása a termelőerők fejlődésének következménye; a gazdasági-társadalmi fejlődés adott fokán a termelőerők fejlődése teszi lehetővé a *magántulajdon* létrejöttét, a *kizsákmányolás* és az *osztályharc* kialakulását).

Tudják, mikor érkezik el a társadalom arra a fokra, amikor szükségyszerűvé válik az *állam* kialakulása (ismerjék az állam és a nemzetségi-törzsi szervezet közötti különbséget, az állam belső és külső funkcióit; az ókori állam különböző — despotikus, monarchikus, köztársasági — formáit).

Ismerjék az osztályharc szerepét a rabszolgatartó társadalom történetében. (Athén története alapján elsősorban azt, hogy a demokratikus fejlődés az osztályharc eredménye: lássák a különbséget az antagonisztikus és nem antagonisztikus osztályellentétek között; a római történelem alapján azt, hogy az osztályharc elmélyülése és kiszélesedése okozta a köztársaság bukását).

Tudjanak különbséget tenni a *rabszolgatársadalom* különböző fejlődési fokai között. (Házi rabszolgaság — klasszikus rabszolgaság.) Ismerjék a *rabszolgatartó termelési* mód jellemzőit. Értsék meg azokat az okokat, amelyek a rabszolgatársadalom kialakulásához, virágzásához és bukásához vezettek, s a római történelem alapján azt, hogy egy adott gazdasági és társadalmi formán belül az új, magasabb rendű társadalom csirái kifejlődnek.

Az ősközösség és a rabszolgatartó termelési mód történetének alapján ismerjék a *fejlődés* fogalmát.

Tudják a vallások keletkezésének és fejlődésének okait az ősközösség, az ókori kelet, a görög és a római társadalom történetében.

Ismerjék a materialista és idealista *filozófia*, valamint a *tudományok és művészetek* kialakulásának és fejlődésének gazdasági és társadalmi gyökereit.

Az őskori és ókori történelemben megismert tényanyag alapján — tanári irányítással — *legyenek képesek* egyszerűbb ítéletek és általánosítások megalkotására.

Az I. osztályos tankönyvekben található forrásszemelvényeket — a tanár irányításával — dolgozzák fel, s a dokumentumok alapján maguk is vonjanak le következtetéseket.

Az általános iskolában szerzett jártasságokra, készségekre és képességekre építve törekedni kell a tanulók *önálló beszéd- és kifejező-készségének fejlesztésére*. El kell érni, hogy megfelelően értsék és használni tudják az I. osztályos anyaggal kapcsolatos *alapvető történelmi szakkifejezéseket*.

Biztossá kell tenni kronológiai tájékozódásukat az időszámítás kezdete előtti anyagban. El kell érni, hogy az ókori történelem főbb eseményeit *szinkronikusan* is el tudják helyezni, s a kort ábrázoló térképeken biztosan tájékozódjanak.

II. osztály

(Heti 3, évi 99 óra)

A feudalizmus kialakulása (V—X. sz.) (kb. 7 óra)

A bomló nemzetségi-törzsi szervezet és a hanyatló rabszolgatársadalom maradványainak összeolvadása; a feudális frank társadalom és állam kialakulása. A korai feudalizmus gazdasági és társadalmi viszonyai; a természeti gazdálkodás, a mezőgazdasági termelés technikája; a feudalizmus alapvető osztályai. Nagy Károly birodalma és annak felbomlása; az egyházi állam és a nyugat-európai feudális államok létrejötte. Az egyház kulturális monopóliuma. A bizánci állam politikai és kulturális szerepe; a balkáni szlávok feudalizálódása. A nyugati és keleti szláv államok kialakulása. Az arab feudalizmus és arab kultúra. Az ázsiai feudális társadalmak jellegzetes vonásai.

A feudalizmus virágkora (V—XV. sz.) (kb. 17 óra)

A mezőgazdasági technika fejlődése; az egyszerű árutermelés és pénzgazdálkodás kezdetei, a jobbágyság rétegződése. A mezőgazdaság és a kézműipar különválása (a második nagy társadalmi munkamegosztás), a középkori városok kialakulása, kommuna mozgalmak.

A céhes ipar; a középkori kereskedelem gócpontjai. A császárság és a pápaság küzdelmei; az első eretnekmozgalmak. A keresztes háborúk gazdasági, társadalmi okai és kulturális jelentősége. A kolostori kultúra; egyetemek, skolasztika, a román és a gót stílus.

A kézműipari technika fejlődése. A tőkés termelés kezdetei; az itáliai városállamok. A reneszánsz és humanizmus társadalmi alapjai és kulturális jelentősége. A francia és angol rendi monarchia kialakulása. Parasztfelkelések a 100 éves háború idején.

A központi hatalom gyengülése Németországban. Kelet-Európa népeinek küzdelme a német terjeszkedés és a mongol hódítás ellen. Az orosz fejedelemségek egyesítése. A huszita mozgalom. Rendi fejlődés Csehországban és Lengyelországban. A Balkán-félsziget államai és a török hódítás. Feudális ázsiai társadalmak (India és Kína).

A feudalizmus kialakulása és fejlődése Magyarországon (az őstörténettől 1526-ig) (kb. 22 óra)

A magyar nép eredete és vándorlása; az ősközösségi magyar társadalom. A honfoglalás. A pásztortársadalom válsága, a kalandozások és kudarcuk; az osztályviszonyok kialakulása, a földművelésre való áttérés kezdetei, a földmagántulajdon kialakulása. A feudális társadalom és állam létrejötte Magyarországon; a királyi vármegyeszervezet; az egyházi és világi nagybirtok kialakulása. Harc a pogánylázadások és a német támadások ellen. A feudális rend megszilárdulása I. László és Kálmán idején. Az anyagi és szellemi kultúra fejlődése a XII. században, a román építőművészet Magyarországon; a pápai és bizánci befolyás küzdelme. A királyi vármegyerendszer felbomlása; az Aranybulla-mozgalom, a nemesi vármegye kezdetei. A tatárjárás és következményei.

Az egyszerű árutermelés kezdetei, a mezővárosi-városi fejlődés kibontakozása. A paraszti osztályharc és eredményei; a jogilag egyezéses jobbágyság kialakulása. Feudális széttagoltság Magyarországon; a tartományúri rendszer és felszámolása. A királyi hatalom átmeneti megerősödése Károly Róbert idején. Az árutermelés fejlődése

a mezőgazdaságban és az iparban; a bányászat és a kereskedelem. A mezővárosok és a városok fejlődése, a céhszervezet kibontakozása; regáléjövendelmek. Rendi törekvések I. Lajos korában; dinasztikus külpolitika. A kulturális élet fejlődése; gót építőművészet. A bárói ligák; a középnemesség és városok rendi szervezkedése Zsigmond idején. Az 1437. évi erdélyi magyar—román parasztfelkelés. Magyarország és a balkáni népek küzdelme a török hódítás ellen Hunyadi János vezetésével; a néptömegek szerepe a honvédő harcban. A nándorfehérvári diadal és jelentősége. A rendi-képviseleti állam Mátyás idején. A központosító törekvések belső erőforrásai; a mezőgazdaság és a jobbagyság helyzete; a mezővárosok; államháztartás és gazdaságpolitika; a köznemesség szerepe. Mátyás külpolitikája. A reneszánsz és humanizmus Magyarországon. A központosítás eredményeinek felszámolása, a rendi anarchia. Az 1514. évi parasztháború. Mohács; a független magyar állam bukása.

A feudalizmus bomlása. Az első polgári forradalmak (XVI—XVIII. sz.) (kb. 14 óra)

A nagy földrajzi felfedezések; az amerikai indián társadalmak. A gyarmatosítás kezdetei, néger rabszolgakereskedelem. A világpiac kibontakozása, az árforradalom. A reformáció társadalmi alapjai és kulturális jelentősége. A népi reformáció. A német parasztháború. A kálvinizmus.

Az ellenreformáció és a spanyol abszolútizmus. A németalföldi polgári forradalom és szabadságharc. Hollandia, az első polgári állam; a holland gyarmatbirodalom. Az abszolútizmus kialakulása Angliában. Az eredeti tőkefelhalmozás, a paraszti földek elrablása, a tőkés manufaktúra.

Az abszolútizmus bukása Angliában. Az angol polgári forradalom fő szakaszai; az angol gyarmatbirodalom kialakulásának kezdetei; az alkotmányos monarchia. A feudális abszolútizmus fénykora és hanyatlása Franciaországban; merkantilista gazdaságpolitika. A természettudományok fejlődése és a felvilágosodás. A barokk és rokokó. A Habsburg abszolútizmus és a 30 éves háború. A robotoltató majorsági rendszer kifejlődése és a feudalizmus megszilárdulása a kelet-európai országokban. A felvilágosult abszolútizmus. Az abszolút állam kiépítése Oroszországban I. Péter idején. Az észak-amerikai angol gyarmatok függetlenségi harca.

A késői feudalizmus korszaka Magyarországon (1526—1711)
(kb. 14 óra)

Magyarország három részre szakadása. Az erdélyi fejedelemség kialakulása. Habsburg centralizáció a királyi Magyarországon; a majorsági gazdálkodás kezdetei, az „örökös jobbágyság” kialakulása. A városi és mezővárosi fejlődés. A török hódoltság Magyarországon; a termelőerők pusztulása; a civisvárosok kialakulása. Küzdelem a török terjeszkedés ellen; végvári harcok. A magyarországi reformáció. Az ellenreformáció kezdete. A Bocskai-szabadságharc. Erdély „aranykora”. Az erdélyi fejedelemség szerepe a 30 éves háborúban. Zrinyi küzdelme az ország felszabadításáért. A kuruc mozgalom. Thököly. A török kiűzése; a Habsburg-berendezkedés Magyarországon. A Rákóczi-szabadságharc; a jobbágyság és nemesiség együttműködésének lehetőségei és korlátai. A birtokos nemesség megalkuvása és a szabadságharc bukása.

*

A tanterv órakeretének felosztása:

Új anyag feldolgozására	kb. 74 óra
Év eleji és évközi ismétlésre	kb. 16 óra
Év végi ismétlésre	kb. 9 óra
(Helytörténeti kérdések megbeszélésére és helytörténeti kirándulásokra, az új anyag tárgyalása, illetve az ismétlés során 2—3 óra.)	

*

KÖVETELMÉNYEK

A tanulók tudják, hogyan fejlődött ki a *feudális termelési mód* a hanyatló rabszolgatársadalom és a bomló ősközösségi rend összeolvadásából. Ismerjék a feudális termelési mód alapjait, a két alapvető osztály jellemzőit; a termelés új, a rabszolgatársadaloménál fejlettebb formáját.

Ismerjék a feudális társadalom *főbb történeti* (kialakuló, virágzó, hanyatló) *szakaszainak* jellemző vonásait.

A termelőerők és a termelési viszonyok összefüggéséről az

I. osztályban szerzett ismeretek elmélyítése céljából lássák a *termelőerők* és a *termelési viszonyok dialektikus kölcsönhatását*. A feudális termelési módon kívül ismerjék a *kapitalista termelés* kialakulásának kezdeteit és a vele kapcsolatos alapvető történelmi és politikai gazdaságtani fogalmakat (eredeti tőkefelhalmozás, áru, egyszerű és tőkés árutermelés, a pénz tőkévé válása, manufaktúra, a gyarmatosítás módszerei).

Ismerjék meg az osztályharc legmagasabb formáját, a forradalmat; a polgári forradalmak alapvető okait és feladatait és az első polgári forradalmak sajátosságait.

Tudják azokat az okokat, amelyek a *nyugat- és kelet-európai* (ezen belül a magyarországi) fejlődés sajátosságait és eltérő ütemét létrehozták.

Tovább kell fejleszteni az *államra*, mint a mindenkori uralkodó osztály elnyomó szervezetére vonatkozó ismereteket (a feudális állam jellemző vonásai; a feudális anarchia; a feudális állam fejlődésének különböző fokozatai — feudális monarchia, rendi képviselői állam, abszolút monarchia —; hogyan alakul át a feudális állam kapitalista állammá).

Ismerjék meg az *egyháznak*, mint a feudális rend ideológiai támaszának szerepét. Lássák az *eszmék* keletkezésének gazdasági és társadalmi okait, társadalmi hatását, a haladó és reakciós eszmék küzdelmét (eretnkségek, humanizmus, reformáció és ellenreformáció, természettudományok, felvilágosodás).

Az ókori és a középkori történelem tanulmányozása alapján ismerjék meg az *egyénség* és a *tömegek* szerepét a történelemben.

A *tanulók dialektikus szemléletmódja* úgy fejlődjön, hogy — az I. osztályhoz viszonyítva — sokoldalúbban lássák az ellentétek harcát és azt, hogy az ellentétek harcának szintézise vezet el az új, magasabb rendű társadalomhoz.

Az I. osztályban szerzett *jártasságokra* építve biztosítani kell a tanulók önálló *gondolkodásának* fejlődését.

A II. osztályban megismert dokumentumok elemzésével el kell érni, hogy a gazdasági és társadalmi fejlődés fokára, a társadalom szerkezetére, a társadalmi mozgalmak bázisára és célkitűzéseire — a tanár irányításával — következtetéseket tudjanak levonni.

Törekedni kell a *beszéd- és kifejezőképesség* továbbfejlesztésére. A tanulók önállóan, világosan és szabatosan fejezzék ki gondolataikat *egy bizonyos kérdéssel kapcsolatban*, és megfelelően tudják használni a tanult történelmi *szakkifejezéseket*.

Biztossá kell tenni a *kronológiai* tájékozódást a középkori törté-

nelemben; az egyetemes, valamint a magyar történelem közötti összefüggéseket *szinkronikusan* is látniuk kell a tanulóknak.

A *topográfiai* tájékozódás szempontjából el kell érni, hogy világosan lássák az egyes országok kialakulásának és fejlődésének földrajzi körülményeit.

III. osztály

(Heti 3, évi 99 óra)

A kapitalizmus győzelme (1789—1849) (kb. 25 óra)

(A francia polgári forradalom.) A forradalmi válság kialakulása Franciaországban. A rendi gyűlés összehívása, a forradalom kezdete. Az alkotmányos királyság; az 1791. évi polgári alkotmány. A polgári köztársaság; a forradalmi Franciaország és az ellenforradalmi erők küzdelme. A jakobinus diktatúra. A thermidori konvent és a direktórium. A konzulátus és császárság; a napóleoni háborúk jellege.

A Szent Szövetség; harc a szent szövetségi rendszer ellen. Független államok Latin-Amerikában. A dekabrista mozgalom. A burzsoá nemzeti állam kialakulásának történelmi feltételei; liberálizmus és nacionalizmus. A Bourbon restauráció; a júliusi forradalom és nemzetközi hatása.

Az ipari forradalom; a munka- és erőgépek megjelenése, a gyár-
ipar kialakulása. Gazdasági fejlődés Nyugat- és Kelet-Európában. A modern proletariátus kialakulása, a munkásosztály kizsákmányolása; az értéktöbblet és a profit. A munkásmozgalom kezdetei, a chartista mozgalom, a francia és német proletariátus első harcai. Az utópista és a kispolgári szocializmus. Marx és Engels. A tudományos szocializmus kialakulása. A marxizmus három forrása és alkotóeleme. Marx politikai gazdaságtani tanításainak általános jellemzése. A dialektikus és történelmi materializmus: a forradalmi munkásosztály világnézete. A Kommunista Kiáltvány. A proletariátus történelmi hivatása; a munkásosztály nemzetközisége; munkásosztály és nemzet.

Az 1848-as forradalom és a második köztársaság Franciaországban. Az 1848—49. évi forradalmak Németországban, a Habsburg-birodalomban, Itáliában és Kelet-Európában.

Európa kulturális élete 1789 és 1849 között; a tudomány fejlődése; a klasszicizmus és a biedermeier, a romanticizmus és a realizmus.

A Habsburg abszolútizmus hatalmi szervezetének kiépítése Magyarországon (1711—1790). — A feudalizmusról a kapitalizmusra való átmenet korszaka hazánkban (1790—1849) (kb. 24 óra)

Magyarország újjászervezése a szatmári béke után. A major-sági gazdálkodás kiszélesedése, a jobbágyság osztályharca, az úrbéri reform. A Habsburgok gazdaságpolitikája. A felvilágosult abszolútizmus II. József idején. Művelődési viszonyok; a barokk ideológia és a barokk művészet Magyarországon.

A magyarországi nemzeti mozgalmak kezdetei. Az 1790—91-es országgyűlés. A magyar jakobinus mozgalom. A feudalizmus válsága és a tőkés viszonyok csíráinak kibontakozása. A belső piac fejlődése. A földesúri és paraszti árutermelés. A gabonakonjunktúra, infláció és devalváció. A kereskedelmi és ipari tőke kialakulásának kezdetei. A magyarországi társadalom a reformkor küszöbén: a nemesség és rétegei; a jobbágyság; a zselléresedés növekedése és a paraszti ellenállás fokozódása. Az értelmiség, a polgárság és a munkásság. A haladó nemzeti kultúra szerepe a polgári átalakulásért és nemzeti függetlenségért vívott harcban. Széchenyi reformprogramja. Az 1831. évi parasztfelkelés és a nemesi reformmozgalom kibontakozása. Kölcsey és Wesselényi programja. Az Országgyűlési Tudósítások. A reakció támadása. Kossuth reformprogramja; az „érdekegyesítés” politikája. A magyar nacionalizmus; a nemzetiségek nyelvi és kulturális mozgalmainak kibontakozása. A magyar államnyelv kérdése. A magyar és a nemzetiségi uralkodó osztályok közötti harc megindulása. Az ipar és kereskedelem a reformkorban; a Védegylet. A nemesi reformpolitika válsága. A forradalmi demokraták.

(Polgári forradalom és nemzeti szabadságharc Magyarországon 1848—49-ben.) A márciusi forradalom és az 1848-as törvények. A Batthyány-kormány politikája. Paraszt- és nemzetiségi mozgalmak. Az ellenforradalom fegyveres támadása és a szeptemberi fordulat. A népfelkelés katonai sikerei, a szabadságharc megszervezése. Az ellenforradalom második rohama; a honvédsereg téli hadműveletei. A tavaszi hadjárat és a függetlenségi nyilatkozat. A szabadságharc bukása. A forradalom és szabadságharc nemzetközi és hazai jelentősége.

A szabad versenyen alapuló kapitalizmus virágzása az impericizmus kialakulásáig (1849-től a XIX. sz. végéig) (kb. 14 óra)

A szabad versenyes kapitalizmus fénykora Angliában. Franciaország a második császárság korában. Németország „feltülről” való egyesítése. Az egységes Olaszország kialakulása. A krími háború, a

jobbágság felszabadítása és a kapitalizmus fejlődése Oroszországban. Az oroszországi munkásmozgalom kezdete. Törökország hanyatlása; a független Szerbia és Románia megalakulása. Polgárháború az Egyesült Államokban. A Tai-ping felkelés és az ópiumháborúk Kínában. A szipoj-felkelés; India gyarmati kormányzása. A kapitalizmus általánossá válása és a kapitalista világrendszer kialakulása. A szabad versenyen alapuló kapitalizmus fő vonásai. A kapitalizmus belső ellentmondásai és az időszakos gazdasági válságok. A munkásmozgalom a főbb kapitalista országokban. A Nemzetközi Munkásszövetség (I. Internacionálé). A marxizmus fokozatos térhódítása a munkásmozgalomban. A porosz—francia háború. A Párizsi Kommün, a proletárdiktatúra első formája; a kommün világtörténelmi jelentősége. Nemzetközi viszonyok a XIX. század második felében. A II. Internacionálé megalakulása és első szakasza. A kulturális élet a XIX. század utolsó évtizedeiben.

Magyarország a Habsburg önkényuralom idején és a dualizmus korában (1849-től a XIX. sz. végéig) (kb. 11 óra)

A Habsburg önkényuralom első szakasza; a Bach-rendszer kiépítése. A mezőgazdaság „porosz utas” fejlődése; a kapitalista ipar kibontakozásának kezdete. Az önkényuralom válsága; az októberi diploma és az 1861-es országgyűlés. A magyar társadalom az abszolutizmus idején; Kossuth Duna-konföderációs-terve. Az önkényuralom második szakasza.

A kiegyezés, mint a polgári forradalom „felülről” való lezárása. A mezőgazdasági és ipari fejlődés a kiegyezéstől a századfordulóig. Társadalmi viszonyok a dualizmus korában; a nemzetiségi kérdés. A tőkés—földbirtokos államszervezet kiépítése. A dualizmus rendszerének megszilárdulása, a kormány bel- és külpolitikája. A munkásság osztályá szerveződése. A magyarországi szocialista munkásmozgalom kezdetei. A Szociáldemokrata Párt megalakulása. Agrár-szocialista mozgalmak. Művelődési viszonyok a XIX. század második felében; Budapest, az ország kulturális központja.

A tanterv órakeretének felosztása:

Új anyag feldolgozására	kb. 74 óra
Év eleji és évközi ismétlésre	kb. 16 óra
Év végi ismétlésre	kb. 9 óra

(Helytörténeti kirándulásokra az új anyag tárgyalása, illetve az ismétlés során 2—3 óra.)

KÖVETELMÉNYEK

A tanulók ismerjék a nagy francia forradalomnak, mint a következetesen végig vitt *polgári forradalomnak* alapvető okait, belső osztályharcát és történelmi jelentőségét.

Ismerjék meg az *ipari forradalom* korszakalkotó gazdasági és társadalmi következményeit. Lássák a tőkés szabad versenynek a termelőerők fejlődését előmozdító szerepét és a burzsoázia haladó tevékenységét a kapitalista fejlődés kezdetén.

Tudják a tőkés termelési mód jellemzőit és belső ellentmondásait, a *klasszikus kapitalizmus jellemző vonásait*. Értsék meg a tőkés *kizsákmányolás* lényegét.

Ismerjék meg az *proletariátus osztályharcának* kialakulását és fejlődését; a munkásság osztállyá szerveződésének gazdasági és ideológiai feltételeit.

Tudják a *tudományos szocializmus* kialakulásának történelmi körülményeit, eszmei gyökereit, a *marxizmusnak*, mint a forradalmi proletariátus világnézetének *világtörténelmi jelentőségét*.

Lássák a polgári *nemzeti állam* kialakulásának történelmi folyamatát, a *burzsoá nacionalizmus* előremutató és reakciós vonásait és a *Kelet-Európában* (ezen belül Magyarországon) jelentkező *nemzetiségi ellentétek* kialakulásának gyökereit.

Ismerjék az 1848-as polgári forradalmak történelmi jelentőségét, a *burzsoázia reakcióssá válásának* gazdasági és társadalmi okait (Franciaországgal és Németországgal kapcsolatban). A *magyarországi forradalomban* lássák a polgári átalakulás és nemzeti függetlenség kapcsolatát.

Ismerjék meg, milyen különbséget jelentett a kapitalista átalakulásban a feudalizmusnak forradalmi úton vagy felülről történő felszámolása (feudális maradványok a *kelet-európai* gazdasági és társadalmi fejlődésben).

Tudják a *munkásosztály önálló pártjai* és *nemzetközi szervezete* kialakulásának, valamint a *marxizmus elterjedésének* történelmi körülményeit; hogy a marxizmus kialakulásától kezdve harcban állott az opportunistákkal és gyakorlatlaltal. Ismerjék fel a proletariátus nemzetközi összefogásának szükségességét.

Lássák a Párizsi Kommünnek, mint az első *proletárforradalomnak* világtörténelmi jelentőségét és tanulságait.

A tanulók *dialektikus és történelmi materialista szemlélete* olyan fokra emelkedjen, hogy világosan lássák, az osztályharc vezetett el a polgári társadalom kialakulásához, a proletariátus osztályharc pedig történelmi szükségességgel jut el a kapitalista kizsákmányoló rend bukásához.

Lássák a haladó és a reakciós (pl. egyházi) ideológiák történelmi szerepét.

A haza és a haladás fogalmának összekapcsolásával ismerjük meg az *igaz hazafiság* lényegét, itéljük el a nemzeti elnyomás minden formáját. Alakuljon ki bennük az a meggyőződés, hogy az *egész emberi haladás érdeke* egy-egy nép érdekei fölött áll; a nemzetközi reakcióval szemben a haladás erőinek *nemzetközi* összefogása szükséges.

A *gondolkodás önállóságában* olyan fokra kell eljutniuk, hogy képesek legyenek egy-egy *témakör* lényegesebb összefüggéseinek kifejtésére, tudják alkalmazni a dialektikus ellentmondásokat tartalmazó bonyolultabb általánosításokat is.

Az I—II. osztályban szerzett ismeretekre építve legyenek járta-sak a történelmi forrásszemelvények elemzésében és a korábbi ismereteknek az újakkal, továbbá a történelemben tanultaknak más tárgyak tananyagával való összekapcsolásában.

IV. osztály

(Heti 3, évi 37 óra)

Az imperializmus kialakulása és uralkodóvá válása. Az imperializmus kialakulása Magyarországon (a XIX. század utolsó évtizedétől 1914-ig) (kb. 10 óra)

A technikai fejlődés a XIX. század utolsó évtizedeiben. A tőke és a termelés koncentrációja. Az imperializmus ismérvei, a kapitalizmus ellentmondásainak végleges kiéleződése. Az angol imperializmus gyarmati jellege. A monopolkapitalizmus kialakulása az Egyesült Államokban. A japán monopolkapitalizmus. A francia imperializmus uzsorás jellege. A német burzsoá—junker imperializmus. Harc a világ gazdasági felosztásáért; az imperialista hatalmi csoportok kialakulása. Az imperializmus gyarmati rendszere; ázsiai, afrikai gyarmatok, a latin-amerikai államok függő helyzete. A munkásosztály nemzeti és nemzetközi harca. A II. Internacionálé történetének második szakasza; az Internacionálé három fő irányzata. Az orosz imperializmus; az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt megalakulása; a Bolsevik Párt létrejötte. Az 1905—1907. évi burzsoá demokratikus forradalom és nemzetközi hatása. A kínai polgári demokratikus forradalom.

A monopolkapitalizmus uralkodóvá válása Magyarországon. A dualizmus válságának kiéleződése; a bel- és külpolitikai reakció fokozódása az első világháború előtt.

Az első világháború. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és nemzetközi hatása. A kapitalizmus általános válságának kezdete (1914—1923) (kb. 10 óra)

Az első világháború kitörése és jellege. A II. Internacionálé álláspontja a háború kérdésében. Az 1915—16. évi hadműveletek. Lenin és a nemzetközi baloldal harca a proletárforradalom és a kommunista Internacionálé előkészítéséért. Fordulat a háború menetében.

Az 1917-es februári burzsoá demokratikus forradalom Oroszországban. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme. A proletárdiktatúra funkciói. A szovjethatalom megszervezése. A NOSZF világtörténelmi jelentősége. A kapitalizmus általános válságának kibontakozása. Az első világháború befejezése. Az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlása. Az imperialista békeszerződések. A proletárforradalom megvédése az ellenforradalommal és az intervencióval szemben Szovjet-Oroszországban. A NOSZF nemzetközi jellege. Az 1918—19-es németországi forradalom. A kommunista pártok megalakulása. A Kommunista Internacionálé létrejötte; forradalmi hullám 1919—1923 között.

Magyarország és az I. világháború. Az első proletárdiktatúra hazánkban (kb. 7 óra)

Magyarország az első világháborúban. Forradalmi válság hazánkban; a NOSZF hatása Magyarországon. Az 1918-as polgári demokratikus forradalom Magyarországon. A KMP megalakulása és harca a proletárforradalom győzelméért. A Magyar Tanácsköztársaság megalakulása. A proletárdiktatúra államszervezetének kiépítése. A Tanácsköztársaság gazdasági, szociális és kulturális politikája. A Tanácsköztársaság védelme; a Vörös Hadsereg diadalmas északi hadjárata. A Szlovák Tanácsköztársaság. Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság. A Tanácsköztársaság bukása; tanulságai; nemzetközi és hazai jelentősége.

A szocializmus felépítése a Szovjetunióban. — A kapitalizmus általános válsága az imperialista országokban (1920—1939) (kb. 12 óra)

A népgazdaság helyreállítása, az Új Gazdasági Politika. Az SZSZKSZ megalakulása. A szocialista termelési viszonyok. A munka szerinti elosztás elve. A felhalmozás forrásai. A szocialista társadalom termelőerői; a szocializmus anyagi, technikai bázisa. A szocializmus építésének lenini terve. A tervgazdálkodás. A szocialista nehézipar létrehozása. A mezőgazdaság kollektivizálása. A szocializ-

mus felépítése; az első ötéves tervek eredményei, a kultúrforradalom. Az antileninista irányzatok leküzdése. Az 1936. évi alkotmány. A személyi kultusz jelentkezése.

A kapitalizmus ideiglenes, részleges és viszonylagos stabilizációja. Az 1929—33. évi gazdasági világválság és hatása a dolgozó osztályokra. A fasizmus uralomra jutása Németországban; az olasz és japán fasizmus sajátosságai. A fasiszta diktatúra jellege, gazdasági és társadalmi alapjai. A polgári demokratikus rendszer az Egyesült Államokban, Franciaországban és Angliában. A nemzetközi munkásmozgalom harca a kommunista pártok vezetésével a fasizmus ellen; a népfrempolitika. Az első és második forradalmi polgárháború Kínában. Harca a japán agresszió ellen. A német fasizmus világhatalmi törekvései; a második világháború előkészítése. A Szovjetunió harca a kollektív biztonságért.

Ellenforradalmi rendszer Magyarországon a második világháború előtt (1919—1939) (kb. 9 óra)

Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma. A trianoni békeszerződés. Az ellenforradalmi rendszer ideiglenes megszilárdulása és jellege; politikai és gazdasági konszolidáció. Az imperialista hatalmak szerepe a rendszer stabilizálásában. Gazdasági és társadalmi viszonyok a Horthy-korszakban; az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisa. A dolgozó osztályok küzdelme az ellenforradalmi rendszer ellen. Az SZDP politikája; az illegális KMP harca; a Magyarországi Szocialista Munkáspárt. Magyarország a gazdasági világválság idején. Kísérlet a totális fasizmus bevezetésére. Az ellenforradalmi rendszer háborús készülődése. Az ellenforradalmi rendszer sovíniszta ideológiája; a „szentistváni gondolat” és a „neobarokk”. Marxisták és a népies irányzat. A kommunisták és a haladó erők küzdelme a fasizmus előretörése ellen.

A második világháború. Magyarország részvétele a második világháborúban (kb. 8 óra)

A második világháború kitörése és jellege. A háború első szakasza. Német agresszió a Szovjetunió ellen; a moszkvai csata, a Hitler-ellenes koalíció létrejötte. Változás a háború jellegében. Fordulat a háború menetében; a volgai csata és következményei. A Szovjetunió döntő győzelmei. A második front megnyitása. A hitleri Németország és az imperialista Japán veresége; a potsdami konferencia.

A magyar uralkodó osztályok háborús felelőssége; az „országgyarapító” politika. Magyarország csatlakozása a Szovjetunió elleni

háborúhoz. A Kállay-kormány „hintapolitikája”. Népfrentmozgalom Magyarországon a kommunisták vezetésével az ország függetlenségéért. A német megszállás és a nyilas rémuralom; Magyarország felszabadulása.

A két világrendszer kialakulása és küzdelme (1945-től napjainkig)
(kb. 12 óra)

Nemzetközi viszonyok a második világháború után; a két tábor kialakulása; az erőviszonyok eltolódása a szocialista világrendszer javára, a gyarmati rendszer széthullása.

A KAPITALISTA VILÁGRENDSZER. Az erőviszonyok megváltozása az imperialista országok között. A kapitalizmus általános váltságának elmélyülése a második világháború után. Az állami monopolkapitalizmus. A teheráni, a jaltai és a potsdami konferencia határozatainak megszegése. A hidegháborús politika; az agresszív katonai tömbök kialakulása. A koreai és a vietnami háborúk. Nyugat-Németország remilitarizálása, kísérletek a fasizmus újjáélesztésére. Az ENSZ szerepe a nemzetközi életben. A gyarmati rendszer felbomlása. A felszabadult országok fejlődésének sajátosságai (India, Egyiptom, Ghana és Kongó példája alapján). A semleges, el nem kötelezett országok nemzetközi szerepe. Neokolonialista törekvések. A szocializmust építő Kuba hatása a latin-amerikai országokra. A nyugati kultúra válsága; az ázsiai, afrikai és latin-amerikai népek kulturális törekvései.

A SZOCIALISTA VILÁGRENDSZER. A népi demokratikus országok kialakulása és fejlődése. A harmadik forradalmi polgárháború Kínában; a kínai forradalom jelentősége és hatása az ázsiai gyarmati országokra. Politikai és gazdasági együttműködés a szocialista országok között. A népgazdaság helyreállítása a Szovjetunióban. A személyi kultusz felszámolása és ennek nemzetközi jelentősége. A Szovjetunió küzdelme a béke fenntartásáért. A szocialista világrendszer döntő tényezővé válása. A szovjet tudomány és a szocialista kultúra fejlődése. A tudomány hatása a termelőerők fejlődésére; a világűr meghódításának kezdete. A kommunizmus építésének távlatai.

A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSE MAGYARORSZÁGON. A magyar népi demokrácia megszületése; a földreform; az újjáépítés és a stabilizáció. A párizsi békeszerződés. Harc a proletárdiktatúra megteremtéséért és védelméért. A tervgazdálkodás kezdetei. A proletárdiktatúra létrehozása; az államosítások; a két párt egyesülése; Magyarország — népköztársaság. A szocialista ipar és mezőgazdaság építésének sajátosságai hazánkban; az első öt éves terv. A dogmatiz-

mus és a revizionista támadások. Az 1956-os ellenforradalom. Az MSZMP politikája; győzelem a revizionizmus és dogmatizmus fölött. A szocializmus alapjainak lerakása. Kulturális forradalmunk. A szocializmus és a kommunizmus építésének távlatai hazánkban.

*

A tanterv órakeretének felosztása:

Új anyag feldolgozására	kb. 68 óra
Év eleji és évközi ismétlésre	kb. 7 óra
Év végi ismétlésre	kb. 12 óra
(Helytörténeti kérdések megbeszélésére és helytörténeti kirándulásokra az új anyag tárgyalása, illetve az ismétlés során 2—3 óra.)	

*

KÖVETELMÉNYEK

A tanulók ismerjék meg az *imperializmus* kialakulásának alapvető okait és jellemző vonásait. Lássák, hogyan éleződnek ki a kapitalizmus ellentmondásai az imperializmus korában. Ismerjék meg az ellentmondások kiéleződésének következményeit (forradalmak, világháborúk, gyarmati felszabadító harcok).

Ismerjék meg a munkásmozgalomban jelentkező oportunizmus főbb irányzatait és társadalmi gyökereit.

Lássák *Lenin* fellépésének világtörténelmi jelentőségét. Tudják a *leninizmusnak*, mint a marxizmus alkotó továbbfejlesztésének alapvető kérdéseit.

Ismerjék a *XX. századi polgári demokratikus forradalmaknak* a korábbi polgári forradalmaktól eltérő jellegét és sajátosságait.

Tudják a *proletárforradalmak* győzelmének objektív és szubjektív feltételeit, alapvető feladatait; a *Nagy Októberi Szocialista Forradalom világtörténeti jelentőségét*.

Ismerjék a *proletárdiktatúra* szerepét a szocializmus, kommunizmus építésében, a *proletárállam* funkcióit és fejlődését. Lássák az alapvető különbséget a polgári és a szocialista demokrácia között.

Ismerjék a *szocialista társadalom termelőerőit és termelési viszonyait*; a szocialista iparosítás, a szocialista mezőgazdaság fejlesztésének és a *kultúrforradalomnak* a feladatait.

Tudják a *kapitalizmus általános válságának* alapvető problémáit, *szakaszait*; a fasizmus és a fasiszta tendenciák jelentkezésének okait és a fasizmus elleni harc feladatait.

Lássák korunk döntő tényezőjének, a *szocialista világrendszer kialakulásának történelmi folyamatát.*

Lássák a *gyarmati rendszer felbomlásának* folyamatát, és tudják a jelentőségét a nemzetközi imperializmus elleni harcban.

Ismerjék a *két világrendszer békés egymás mellett élésének* problémáit és a nemzetközi békeharc jelentőségét.

A tanulók *dialektikus és történelmi materialista szemlélete* olyan fokra emelkedjen, hogy képesek legyenek áttekinteni az egész emberiség (és ezen belül a magyar nép) történetének fejlődését az őskortól napjainkig. Lássák a társadalmi fejlődés alapvető mozgástörvényeit, az alap- és felépítmény viszonyát, az egyes gazdasági-társadalmi formációk jellegzetességeit.

Történelmi ismereteik, dialektikus szemléletük és marxista meggyőződésük alapján alakuljon ki bennük az az igény, hogy világosan lássák korunk legfőbb politikai, ideológiai és kulturális problémáit, és ezekkel kapcsolatban helyesen tudjanak állást foglalni. Ismerjék a haladó és a reakciós ideológiák történelmi szerepét és a reakciós (pl. klerikális) ideológiák elleni harc feladatait.

Középiskolai történelmi tanulmányaik alapján a *dialektikus gondolkodásnak* olyan fokára kell eljutniuk, hogy képesek legyenek *önálló ítéletalkotásra*, az ok és okozati összefüggések alapján törvényszerűségek levonására, a jelenségek kölcsönhatásainak és dialektikus ellentmondásainak felismerésére. Tudják *alkotó* módon felhasználni a különböző tárgyakban szerzett ismereteket egy-egy történelmi probléma sokoldalú megvilágítására. Legyenek jártasak a történelmi dokumentumok és az aktuális politikai kérdések elemzésében.

Az egyes korok főbb eseményeit *kronológiailag és topográfiailag* is tudják áttekinteni.

Beszéd- és előadókészségük legyen olyan fokú, hogy egy-egy *nagyobb témakörrel* s a gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális fejlődés egyes *átfogó kérdéseiről* önállóan, összefüggően tudják gondolataikat kifejezni.

TANTERVI UTASÍTÁS

A gimnáziumi történelemtanítás feladata, hogy konkrét tényanyag alapján bemutassa és az alapvető törvényszerűségek feltárása útján megértesse azt a történelmi folyamatot, amely az egyetemes és a magyarországi fejlődés főbb lépcsőfokain keresztül szükségesszerűen vezetett el a jelenkorhoz, és utat mutat a kommunista jövőbe.

A tanárnak tovább kell fejlesztenie az általános iskolában meg-alapozott marxista—leninista történelemszemléletet, és meg kell alapoznia a gimnáziumban tanított társadalom- és természettudományos tárgyak társadalmi—történeti vonatkozásait.

Ennek érdekében a tantárgyon belüli (különösen az általános iskolai történelmi anyaggal kapcsolatos) és a többi tárggyal való koncentráció elvét — a lehetőségeknek megfelelően — maximálisan figyelembe kell vennie.

A tantárgyon belüli és a többi tárggyal való koncentráció

Az általános iskolai és a gimnáziumi történelemtanítás két koncentrikus körben az őstörténettől a jelenkorig terjedő történelmi anyagot dolgozza fel.

A tanulók az általános iskolában elsősorban a fejlődés fő vonalát, alapvető csomópontjait ismerik meg, a gimnáziumban pedig szélesebb és gazdagabb történelmi anyag alapján eljutnak az általánosítások magasabb fokáig. A középfokú történelemtanításnak éppen ezért egyik elsőrendű feladata, hogy támaszkodjék az általános iskolai anyagra, fokozatosan és tervszerűen fejlessze tovább az ott tanultakat; újabb és újabb jegyekkel gazdagítsa s ezáltal plasztikusabbá, sokoldalúbbá, „tudományosabbá” tegye az általános iskolában megismert alapfogalmakat (pl. a termelési mód, a termelőerők, a termelési viszonyok, az osztály, az osztályharc, állam stb. fogalmát). A gimnáziumi történelemtanároknak tehát alaposan ismerniük kell az általános iskolai történelem tantervet és az általános iskolai történelem tankönyveket, de nem elsősorban az általános iskolai anyag számonkérése, hanem annak tervszerű felhasználása — továbbépítése céljából.

A gimnáziumi művelődési anyag egészével való koncentráció elvi alapja az összes tárgyak egységes eszmei-politikai irányultsága, a dialektikus és történelmi materializmusnak a tárgyak összességében érvényesülő azonos eszmei tartalma. A történelemtanítás sajátos feladata, hogy a humán tárgyak társadalomszemléleti és a természettudományos tárgyak történelmi-társadalmi vonatkozásait megala-pozza. A történelemoktatásnak ezért sokoldalúan kell kialakítania a többi tárggyal való összefüggéseit, elvi kapcsolatait.

A történelemtanárnak a társadalmi termelés tanításakor támaszkodnia kell a (gazdasági) földrajzra; a fizikában, kémiában, biológiában tanultakra; a *gyakorlati foglalkozások* során szerzett ismeretekre, jártasságokra és készségekre. A társadalmi tudat fejlődésének bemutatásakor építenie kell a *magyar nyelv és irodalomra*, a *világirodalomra*, valamint a *rajz és műalkotások*, az ének és zene keretében tanultakra. Ugyanakkor — az egyes irodalmi és művészeti irányzatok és műalkotások társadalmi gyökereinek bemutatásával — a történelemtanítás hozzájárul e tárgyak *megalapozásához*. Alapokat biztosít a különböző tárgyakban tanultak *társadalmi vonatkozásainak* a *világnézetünk alapjai* keretében történő *elvi szintéziséhez*. Korunk fő kérdéseinek elvi igényű megvilágításához is a történelem *szolgáltató konkrét tényanyagot* az említett tárgy számára. Ugyanakkor a jelenkor történetének tárgyalása alkalmával a történelem tanárának *építenie kell* a világnézeti tárgyra — valamint azokra az ismeretekre, melyeket a tanulók a különböző társadalmi szervezetekben, a KISZ-munkában stb. szereztek. A történelemtanítás azonban — mint ahogy a régibb koroknál sem, a legújabb kor tanításánál pedig különösen — nem mondhat le a történelmi jelenségek alapvető okainak, összefüggéseinek *elvi igényű megvilágításáról*, de a világnézetünk alapjai sem mutathatja be a korunk történetében érvényesülő objektív törvényszerűségeket a konkrét történelmi anyag melőzésével. A történelemtanításnak és a világnézetünk alapjainak ezért a munkamegosztás igen átgondolt, *több oldalú* formáját kell kialakítani.

A történelem és a többi tárgy közötti koncentráció tehát nemcsak annyit jelent, hogy tárgyunk alapot biztosít számukra; pl. az egyes irodalmi művek esztétikai elemzéséhez úgy, hogy az illető kor történetének tárgyalása minden körülmények között megelőzi annak irodalmi feldolgozását, vagy azzal párhuzamos. A történelem és az irodalom *párhuzamos* tanítása a két tantárgy sajátos szerkezeti elvei miatt csak a legújabb kor tanításában, a IV. osztályban s részben az ókori történelmi-irodalmi anyag bemutatásakor, az I. osztályban valósítható meg, mivel az irodalomoktatás főleg az új, valamint a legújabb kor irodalmi alkotásainak elemzésére helyezi a súlyt, a történelemtanítás viszont semmiképpen sem nélkülözheti a régibb kor áttekintő és rendszeres ismerete alapján levonható általánosításokat és tanulságokat. A történelem és az irodalom közötti koncentráció — a többi tárgyhoz hasonlóan — kétoldalú kapcsolatot jelent, vagyis azt, hogy a történelemtanítás is támaszkodik azokra az ismeretekre és élményekre, amelyeket a tanulók az irodalom keretében szereztek, mint ahogy pl. a világnézetünk alapjai című tárgy is épít a történelemre, és megfordítva. A tör-

ténelem és a többi tárgy közötti koncentráció alapvető feltétele, hogy a történelemtanár ismerje az egyes tárgyak közötti összefüggéseket és kapcsolatokat, a különböző tárgyak tanterveit és tankönyveit. Jó dolog — amennyiben lehetséges —, ha a történelmet és az irodalmat vagy a világnézetünk alapjait ugyanaz a személy tanítja.

Oktatási feladatok. A tárgy komplex jellege

A történelemtanításnak tehát a gimnáziumi művelődési anyag egészével összhangban kell a maga sajátos *oktatási-nevelési és képzési feladatait* megoldania.

Az *oktatás* során az egyetemes és a magyar történelmi fejlődés *alapvető tényeit, összefüggéseit és törvényszerűségeit* kell a tanulókkal megismertetnie és megértetnie.

A gimnáziumi történelemoktatás *művelődési anyagát* a tárgy tartalmi összetevőiből és a marxista—leninista történelemszemléletből eredő *komplex jellege* határozza meg. Az oktatás során *konkrét tényanyag* alapján kell bemutatni az anyagi és szellemi kultúra fejlődését, az alap és felépítmény összefüggéseit, s feltárni a *történelmi fejlődés dialektikus törvényszerűségeit*. Az ún. eseménytörténeten *túlmenően* s annak hagyományos anyagát *megrostálva* az alapban és a felépítményben végbemenő változások sokoldalú összefüggésben való megvilágítását kell a középpontba állítani.

A pozitivistá vagy szellemtörténeti jellegű eseménytörténettel szemben a marxista—leninista szellemű történelemoktatás — *menyenyiségileg és minőségileg* — új, komplex jellege mindenekelőtt az *anyagi kultúra* szemléletes bemutatását teszi szükségessé, ezen belül a termelőmunka, a termelőerők és termelési viszonyok fejlődésének, a dolgozó osztályok történelmi szerepének hiteles, a tényanyagon alapuló, élményszerű, kormegelevenítő ábrázolását, mivel csak ez biztosíthatja a történelem alapvető mozgatóerőinek megértését.

Az anyagi kultúra fejlődésének bemutatása ugyanakkor szükségessé teszi, hogy rávilágítsunk a gazdaság- és társadalomtörténet *fő vonalának*, a társadalmi termelés alapvető ágazatainak (mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, városi fejlődés, termelési technika) jelentősebb eredményeire is. A tanterv művelődési anyaga magában foglalja az előbbi tudományok alapelveit, de anélkül, hogy a történelem-tudomány vagy az egyetemi oktatás igényeinek megfelelően *rendszerez* agrártörténetet, ipartörténetet vagy technikátörténetet kívánna a gimnáziumi anyagba beiktatni. A középiskolai történelem-oktatásban csupán a történeti fejlődés *fővonalának* ismeretére van szükség, nem pedig pl. a *technika történetének* részletekbe menő tárgyalására vagy a technológiai és energiaátviteli problémák beható elemzésére, mert az a lényeges, hogy a tanulók *konkrétan* ismerjék

a termelőeszközök fejlődését s a termelési technikának a *gazdasági-társadalmi fejlődésre gyakorolt hatását*. Úgy válik valóban korszerűvé a gimnáziumi történelemoktatás, ha a tanulók a termelőerők és termelőeszközök fogalmát nem elvontan, hanem valóságos történelmi tartalmuknak megfelelően, konkrétan használják.

A történelmi fejlődés ismerete egyaránt jelenti a konkrét tények és az absztraktumok ismeretét. Az absztraktumok a történelemtanításban mint alapfogalmak, ok és okozati összefüggések és a társadalmi fejlődés mozgását meghatározó törvényszerűségek jelennek meg. A történelmi materializmus objektív érvényt tulajdonít ezeknek az alapfogalmaknak és törvényszerűségeknek, s ezeket tekintí a történelmi folyamat lényegének.

A történelem komplex anyaga a *politikai gazdaságtan, a tudományos szocializmus és a történelmi materializmus bizonyos alapfogalmait* (a termelésen, termelési módon, termelőerőkön és termelési viszonyokon kívül pl. a társadalmi munkamegosztás, természeti gazdálkodás, az egyszerű és tőkés ártermelés, a kizsákmányolás, az osztály, osztályharc, állam, társadalmi tudat stb. fogalmát) szintén magában foglalja. Ezek az alapfogalmak azonban nem a történelmi fejlődéstől elvonatkoztatva, hanem abba *szervesen beépítve* jelennek meg, s alapjuk mindig a történelem *eleven szemlélete*, a történelem konkrét tényanyaga. Az egyes alapfogalmaknak (mint pl. az eredeti tőkefelhalmozás, imperializmus stb.) nem csupán a definícióját kell megtanítani, hanem az egyes országok történelmi fejlődésének elemzése alapján kell őket kialakítani. A politikai gazdaságtani alapfogalmak segítségével a tanulók *közgazdasági szemléletét* is meg kell alapozni.

Az említett fogalmak jelentékeny részének *alapfokon* történő megvilágítása már az általános iskolai történelemtanítás feladata. A gimnáziumi történelemoktatásnak ezért e fogalmak meghatározásakor — ha az általános iskolai anyagban is szerepeltek — a korábban tanultakra kell támaszkodnia, s az általános és a középiskolai tanterv koncentrikus felépítésének megfelelően fokozatosan és tervszerűen — az induktív és deduktív módszereket egyaránt alkalmazva — tovább kell építenie, újabb és újabb tartalmi jegyekkel kell gazdagítania őket (pl. állam: despotikus állam, az ókori monarchia, oligarchia, türannisz, antik demokrácia, principatus és dominatus, feudális monarchia, rendi-képviselési állam, abszolút monarchia, alkotmányos monarchia, polgári demokratikus állam, proletárdiktatúra, népi demokrácia, össznépi állam).

A gimnáziumi történelemoktatásnak az anyagi és szellemi fejlődést összefüggéseikben, kölcsönhatásukban kell megvilágítania. Tárnyunk tehát a gazdasági alpból kinövő és a *felépítményhez tar-*

tozó társadalmi jelenségeknek, így bizonyos politikai, jogi, állam- és alkotmánytani, művelődés-, vallás- és ideológiatörténeti tudomány-, irodalom- és művészettörténeti ismereteknek az oktatását is jelenti. De csak a társadalmi tudat fejlődésében mutatkozó *alapvető* változásoknak, a nagy történelmi korszakokra jellemző *főbb* szellemi áramlatok bemutatására vállalkozhat, mennyiségében és minőségében kiegészítve és tovább fejlesztve az általános iskolai történelem-tanítást, de nem kivonatolva és lemásolva a történettudomány és a felsőfokú történelemoktatás anyagát.

A történelemtanításnak ugyanakkor a felépítményszerű jelenségek *gazdasági és társadalmi gyökereit* kell megvilágítani, az irodalom- és művészettörténeti kérdéseket pl. a *gazdasági-társadalmi összefüggések* szemszögéből, nem pedig az esztétikai elemzés igényeivel kell vizsgálnia.

A korszerű történelemoktatás — a tárgy komplex jellegének megfelelő ismeretanyag kiválasztása mellett — a *világtörténelmi* látásmód kialakítását is megköveteli. Az *egész emberiség* történetének összefüggéseibe kell az európai és a sajátos *magyarországi* fejlődést beépíteni (a hazai fejlődés rajzát pedig — az országos történet fővonalainak kiemelésével — *helytörténeti* anyaggal kell kiegészíteni). A gimnáziumi történelemoktatás tehát a hazai történeten kívül a *világtörténelmet*, azon belül az *európai történelmet* s a *szomszéd népek történetét* is magában foglalja. Ez biztosítja az európacentrikus és különösen a hungarocentrikus szemlélet felszámolását. Nemcsak oktatási, hanem nevelési szempontból is rendkívül fontos, hogy pl. a magyarországi fejlődést a kelet-európai országok hasonló gazdasági-társadalmi és politikai fejlődésének összefüggésébe ágyazzuk bele, azonkívül megmutassuk, hogy pl. az egyes amerikai, ázsiai és afrikai népeknek a gyarmatosítás előtt fejlett kultúrájuk, virágzó, önálló államuk volt. A gimnáziumi történelemoktatásnak azonban az egyetemes történeti és a hazai fejlődésnek a *fővonalát* kell megmutatnia. *Elsősorban* azoknak a népeknek és országoknak a történetével kell foglalkoznia, melyek az illető korban a *haladás* elsőrendű képviselői voltak, s a történelmi fejlődésre *döntő hatással* voltak, így az ókorban a Kelet és a Földközi-tenger medencéjének, a közép- és újkorban Európa népeinek és országainak, a legújabb korban pedig a Szovjetunió, a népi demokratikus és a gyarmati sorból felszabaduló országok népeinek történetével. A fejlődés klasszikus vonalának megvilágításán túl *vázlatosan* be kell mutatni a *sajátos* fejlődés főbb típusait is, így pl. a feudalizmus ázsiai sajátosságait, vagy pl. kelet-európai és hazai fejlődésének az általánossal megegyező s attól eltérő formáit.

A művelődési anyag az egyetemes és a magyar történelmi fejlődést összefüggéseikben, kölcsönhatásukban mutatja be, a magyar történelmet azonban *semmiképpen sem másodrendű* vagy elhanyagolható tényezőként ábrázolja. A hazai történelem *alapos és rendszeres* ismeretét a gimnáziumi tanterv — *a nevelési szempontokon túlmenően* — már csak azért is megköveteli, mivel az egyetemes történelmi fejlődés általános törvényszerűségeit konkrétan és részletesebben a sajátos, magyarországi fejlődésen keresztül kell a tanulóknak megismerniük.

Az egyetemes és a magyar történelmet a tanterv párhuzamosan futtatja úgy, hogy — általában — *először* az egyetemes fejlődés általános vonásait, tipikus menetét adja, majd velük szoros összefüggésben az illető korszak hazai történetének az egyetemessel megegyező fő irányát és attól eltérő sajátosságait vázolja.

A gimnázium művelődési anyaga a történelmi fejlődés *egészét* felöleli: mindenekelőtt az ősközösség, a rabszolgatartó társadalom és a feudalizmus áttekintését, tekintettel arra, hogy a marxista—leninista történelemszemlélet kialakításában a *régibb korok* ismeretének is igen nagy a jelentősége, s az általánosítások jelentékeny részét első, illetőleg klasszikus előfordulási helyükön kell megtanítani. Ugyanakkor a világnézeti-politikai nevelés érdekeinek megfelelően a súlyt *az új- és legújabb kor behatóbb* ismeretére helyezi.

A tanterv a nagy történelmi korszakok és az azoknak megfelelő társadalmi formák szerint osztja fel a művelődési anyagot az egyes osztályok között.

Az I. osztályban az *őskornak* és az *ókornak*, illetőleg az *ősközösségi és rabszolgatartó társadalmaknak* a történetével foglalkozik (a nyugatrómai birodalom bukásáig);

a II. osztályban a *középkornak* és az *újkor* kezdeteinek, vagyis a *feudalizmusnak* és a kapitalizmus kialakulásának történetével (egyetemes történelemből a nagy francia forradalomig, magyar történelemből 1711-ig);

a III. osztályban az *újkor*, illetőleg a *kapitalista* társadalom történetével az imperializmus kialakulásáig (egyetemes- és magyar történelemből a XIX. század végéig);

a IV. osztályban pedig az *új- és legújabb kornak*, vagyis az *imperializmusnak* és a *szocialista* társadalom kialakulásának és fejlődésének történetével — napjainkig.

A gimnáziumi történelemoktatás a történelem *rendszeres és áttekintő* ismertetésével *kiegészíti és tovább fejleszti* az általános iskolai történelmi anyagot. Az általános iskolai tanterv pl. az *ókor* tör-

ténetének tárgyalásánál a *rabszolgatartó* társadalom kialakulását, virágzását és bomlását nem mutatja be külön-külön az ókori Kelet, a görög és a római történelemben, hanem a fejlődés *fővonalát* követve, a rabszolgaság kialakulásával *elsősorban* az ókori Keleten, virágzásával a görög és római történelemben, bomlásával pedig a római birodalom bukásával kapcsolatban foglalkozik. A gimnáziumi tanterv viszont az anyagnak *részleteiben és összefüggéseiben teljesebb* megvilágítását biztosítja, de úgy, hogy csak a társadalmi fejlődés szempontjából elsődleges tényeket és törvényszerűségeket tartalmazza.

A marxista—leninista szellemű történelemoktatás csak a *konkrét tényanyag* szilárd bázisára épülhet. A történelmi tények mellőzése szolamszerűsége, verbalizmusra vezet, a történelemoktatást éppen történelmi jellegétől, szemléletességétől és a konkrét összefüggések bemutatásának lehetőségétől fosztja meg. A történelemoktatásban jelentkező mennyiségi és minőségi maximalizmussal szemben azonban erősen *redukálni kell* a hagyományos *lexikális anyagot*. Ugyanakkor világosabbá, rendezettebbé, áttekinthetőbbé és megalapozottabbá kell tenni a történelmi anyagot, hiszen a *minnyiségi maximalizmus felszámolása* csak az oktatási anyag *minőségi fejlesztése* útján oldható meg, vagyis az összefüggéseknek, elvi kapcsolatoknak — a *gimnáziumban* lehetséges — minél szabatosabb, „tudományosabb” ábrázolásával.

A gimnáziumi történelemoktatásnak tehát fontos feladata, hogy az ismereteket *megértesse* a tanulókkal, a történelem logikáját, a *dialektikus fejlődés* alapvető törvényszerűségeit — konkrét tényanyagra építve — megvilágítsa előttük. Ezért be kell mutatnia,

hogy minden egyes gazdasági—társadalmi formáció *egységes egész*, amelyben az egyes oldalak és jelenségek *kölcsönhatásban, összefüggésben* vannak egymással; a politikai intézmények és társadalmi eszmék a társadalom anyagi alapjában gyökereznek, és visszahatnak az alapra;

hogy a társadalom történetében minden *mozgásban és változásban*, keletkezésben, fejlődésben és elhalóban van; s az egyik gazdasági—társadalmi alakulatból a másikba való fejlődés mozgatója az *osztályharc*, amely a termelőerők és termelési viszonyok közötti *ellentmondást* fejezi ki;

hogy az egyik gazdasági—társadalmi formációnak egy másikkal történő felváltása a *minnyiségi* változások felhalmozódásának következtében végbemenő ugrásszerű, forradalmi átmenetet jelent a társadalom egyik *minőségi* állapotából egy másik minőségi állapotába.

Nevelési feladatok

A társadalmi fejlődés mozgatóerőinek, ok- és okozati kapcsolatainak, összefüggéseinek, törvényszerűségeinek és ellentmondásainak megértetése a gimnáziumi történelemtanítás alapvető oktatási — és ettől el nem választható — *nevelési feladatát*, a *marxista—leninista történelemszemlélet* formálását s az ezen alapuló *világnézeti* állásfoglalás kialakítását jelenti.

A gimnáziumi történelemtanítás oktatási és nevelési feladatai egységes egészet alkotnak. A történelemtanítás elsőrendű *oktatási* feladata, hogy megismertesse és megértesse a tanulókkal — a konkrét történelmi fejlődés alapján — a *dialektikus és történelmi materializmus* legáltalánosabb törvényszerűségeit, s — *nevelésközpontú* módon — ugyanilyen elsőrendű *nevelési* feladata, hogy a maga eszközeivel *hozzájáruljon* a tanulók marxista—leninista *világnézeti* formálásához. A világnézeti nevelés nem külön feladatként jelentkezik a történelemtanításban, hanem annak lényegéhez tartozik.

A *világnézeti nevelésben* — a többi társadalomtudományi tárgyak között — a történelemtanítás *kiemelkedő* szerepet játszik azzal, hogy megalapozza a tanulóknak a *társadalmi fejlődés* leglényegesebb kérdéseire vonatkozó nézeteit és meggyőződését. A történelemtanítás azzal járul hozzá a gimnáziumban folyó világnézeti nevelés egészéhez, hogy meggyőződés jellegű nézeteket alakít ki

a *társadalom* fejlődésének alapvető törvényszerűségeire és tendenciáira; a *termelőmunkának* a társadalom fejlődésére gyakorolt hatására; a *néptömegek* — általában a dolgozó osztályok — történelemformáló szerepére;

a *történelmi személyiségek* jelentőségére;

a *munkásosztály* történelmi hivatására;

a *magyar nép* és általában az *egész emberiség* *szocialista—kommunista jövőjére* vonatkozóan.

A meggyőződés jellegű nézetek kialakításában a tudásnak és az *értelemnek* elsőrendű szerepe van; a világnézeti meggyőződés azonban nemcsak az értelemről, hanem az *érzelmektől* is függ. Az általános iskolai történelemtanításban az érzelmi mozzanatoknak *emelkedő* jelentőségük van, de az értelmi motívumok osztályról osztályra *fokozatosan* erősödnek. A gimnáziumi történelemtanítás keretében folyó világnézeti nevelésben *elsőrendű* gondot kell fordítani a nézetek kialakításában szerepet játszó tények, összefüggések és törvényszerűségek megértetésére. Az értelmi nevelés mellett azonban *fokozott* figyelmet kell fordítani az értelmi hatásokat erősítő s azokat *motiváló* érzelmi élmények felkeltésére, illetőleg az *értelmi és érzelmi nevelés egységére*.

A történelemtanítás keretében folyó világnézeti nevelésnek egyik fontos területe a *tudományos, ateista* nevelés. Ebből akkor veszi ki részét, amikor bemutatja a vallás kialakulásának ismeretelméleti és *társadalmi* gyökereit s az egyes vallások fejlődésének a mindenkori gazdasági-társadalmi viszonyok által meghatározott okait. Ezzel nemcsak ellensúlyozza a tanulókat érő esetleges idealista hatásokat, hanem hozzájárul a *történelmi materializmus* tudományos tanításainak megalapozásához is.

A világnézeti nevelés mellett — a tárgy jellegénél fogva — *különösen fontos* szerep hárul a gimnáziumi történelemtanításra a *politikai nevelésben*. A marxista—leninista világnézet nemcsak a *valóság megismerésének*, hanem *megváltoztatásának* is eszköze. A történelemtanításnak ezért a társadalmi fejlődés alapvető törvényszerűségeinek bemutatásán keresztül a marxista—leninista világnézetben alapuló *tudatos és aktív* politikai cselekvéshez is el kell vezetnie a 14—18 éves tanulókat. Be kell mutatnia,

hogy szocialista gazdasági-társadalmi és politikai rendünk a történelmi fejlődés szükségszerű következménye;

hogy szocialista építőmunkánk a szocializmus, kommunizmus győzelméért folyó világméretű harc fontos alkotórésze;

hogy a szocializmus minden eddiginél magasabb rendű és humanusabb társadalmi rendszer;

s hogy a szocialista jelenért, valamint a kommunista jövőért érdemes élni és dolgozni.

A történelmi fejlődés *törvényszerűségeinek*, a történelmi múlt tanulságainak segítségével el kell vezetnie az ifjúságot a jelenkor leglényegesebb politikai összefüggéseinek, korunk bel- és külpolitikai problémáinak megértéséhez. A múlt és a jelen közé úgy épít hidat a történelemtanítás, ha a múltat a jelenre vonatkoztatja, s az *aktualizálás* során a történelmi jelenségek *valóságos és lényeges* összefüggéseit a történelmi fejlődésnek megfelelően, nem pedig erőszakolt analógiákkal, verbális és dogmatikus módszerekkel mutatja be.

A gimnáziumi történelemtanításnak fontos szerepe van a *kommunista erkölcs* és az ennek megfelelő *érzeleml világ* kialakításában is. Ennek formálásához akkor járul hozzá,

amikor az anyagi és szellemi értékek létrehozója, a dolgozó tömegek iránti megbecsülésre és rokonszenvre s általában a fizikai és szellemi munka megbecsülésére nevel;

amikor bemutatja a nagy történelmi személyiségeket és a történelem „névtelen” hőseit, s ezzel *eszményeket* állít az ifjúság elé;

amikor *szocialista hazaszeretetre* nevel, bemutatva történelmünk haladó nemzeti hagyományait, kiemelve a nép s a legújabb korban a munkásosztály történelmi szerepét, ápolja és fejleszti a jogos nem-

zeti büszkeség érzését és szocialista gazdasági-társadalmi rendünk szeretetét;

amikor *proletár internacionalizmusra* nevel, tisztázva a szűkebb és tágabb közösség, a nemzet és az egész emberiség viszonyát, s rámutat, hogy a nemzet igazi érdekei a dolgozó nép érdekei, a dolgozók érdekei pedig az egész világon azonosak;

amikor *a népek közötti barátságra* nevel;

amikor *a szocialista világrendszer országainak* s a hazánkat felszabadító, az emberiség jövőjét, a kommunizmust építő *Szovjetunió*-nak megbecsülésére és szeretetére nevel;

amikor *szocialista* rendünk építésében való *részvételre, szocialista hazánk védelmében való helytállásra és pártos humanizmusra* nevel, s általában, amikor történelmi példákon keresztül illusztrál, az erkölcsös és erkölcstelen cselekedeteket.

A történelemtanításnak ugyanakkor — közvetlen s közvetlen módon — küzdenie kell a burzsoá erkölcs befolyása s főként a nacionalizmus, a sovinizmus, a faji gyűlölet, a fasizmus és a kozmopolitizmus ellen. Le kell rántania a leplet az álhazafiságról, és gyűlöletet kell ébresztenie a reakciós erők haladás- és nemzetellenes tevékenységével szemben.

A történelemtanításnak a világnézeti-politikai-erkölcsi és érzelmi nevelésen kívül részt kell vállalnia a tanulók *esztétikai* neveléséből. A művészettörténet főbb stílusirányzatainak történelmi-társadalmi elemzésével, a fizikai és szellemi munka szépségének, a természetet átalakító emberi munka esztétikumának bemutatásával hozzá kell járulnia a *sokoldalú személyiség* formálásához

Képzési feladatok

A gimnáziumi történelemtanításnak az oktatási feladatok megvalósításával az ismeretek aktív, *alkotó alkalmazására, a teljesítményképes* tudás kifejlesztésére, *vagyis* olyan *jártasságok, készségek* és *képességek* kialakítására kell törekednie, amelyek biztosítják a történelmi jelenségek elemzését és a törvényszerűségek alkalmazását. A világnézeti-politikai-erkölcsi nevelésnek pedig a gyakorlati életben való helytállásra, politikai aktivitásra kell vezetnie. Az *oktatási és nevelési folyamatnak* tehát — *az attól el nem választható* — *képzési folyamattal* kell párosulnia.

Az oktatással és neveléssel összefonódó képzési folyamatnak mindenekelőtt azoknak a képességeknek kifejlesztése a feladata, amelyek lehetővé teszik, hogy a megismert tények és összefüggések alapján *maguk a tanulók* is képesek legyenek a következtetések és tanulságok levonására, az újabb ismereteknek a korábbiakkal való összekapcsolására, az ellentmondások, az egyes történelmi jelenségek

közötti hasonlóságok és különbségek felismerésére. A történelemtanításnak ezért a tanulók igazi *aktivitásának* kibontakoztatására kell törekednie, arra, hogy maguk is részt vegyenek a *történelmi megismerés folyamatában*.

A *gyakorlat* a történelmi megismerésnek nemcsak kiindulópontja, hanem végső célja is. A történelemtanítás által közvetített ismereteknek, meggyőződésnek, erkölcsi tulajdonságoknak és képességeknek alkalmasaknak kell lenniük arra is, hogy képessé tegyék a tanulókat a reájuk váró társadalmi feladatok megoldására. A történelemtanítás akkor biztosítja a gyakorlattal való kapcsolatot,

ha a tanulóknak a *társadalmi életben* és a *gyakorlati foglalkozások* során szerzett élményeit és tapasztalatait a megfelelő történelmi anyag tárgyalásakor (pl. a technikai, gazdasági és társadalmi fejlődés bemutatásánál) felhasználja és általánosítja;

ha a legújabb kor és korunk történelmének tárgyalásakor támaszkodik a helytörténetre, a mezőgazdasági és ipari termelés helyi viszonyaira, a munkásmozgalom helyi eseményeire és tapasztalataira;

és általában akkor, ha a termelőerők és termelési viszonyok fejlődését és összefüggéseit *konkrétan* tárgyalja, s a politikai gazdaságtani alapfogalmakat úgy mutatja be, hogy a gazdasági élet *jelenlegi* szerkezetének megértését is lehetővé tegyék.

Az általános iskolára kell támaszkodni a tanárnak a *képzési feladatok* megoldásában is, s az ott megalapozott jártasságokat, készségeket és képességeket tovább kell fejlesztenie;

sokoldalúbbá, színesebbé és megbízhatóbbá kell tennie a tanulóknak az általános iskolában megalapozott történelmi *érdeklődését*, a történelmi jelenségek megelevenítéséhez szükséges *képzelőerejét* s a konkrét tényanyagot rögzítő *emlékezőképességét*;

a tanulóknak az általános iskolában megalapozott kronológiai és topográfiai tájékozódását biztosabbá és sokoldalúbbá kell tennie, hogy az egyes korok főbb eseményeit időben és térben jól el tudják helyezni, az egyetemes és a magyar történelmi fejlődés *összefüggéseit* egyidejűleg is át tudják tekinteni. A tanulók *önálló gondolkodóképességének* kialakítása *elsősorban* a gimnáziumi oktatás és képzés feladata; az általános iskolai olvasmányos és elbeszélő előadásmódot úgy kell tovább fejleszteni, hogy a tanulók képesek legyenek az általánosítások levonására, az ok és okozati kapcsolatok, a dialektikus összefüggések, az alapvető törvényszerűségek és ellentmondások felismerésére; hogy elemezni és értelmezni tudják a *történelmi dokumentumokat* és az aktuális *politikai problémákat*;

beszéd- és kifejezőképességüket úgy kell tovább fejleszteni, hogy egy bizonyos kérdéssel és egy-egy nagyobb témakör átfogó problé-

máival kapcsolatban — az alapvető összefüggéseket kiemelve — gondolataikat önállóan és összefüggően ki tudják fejteni;

a gyakorlati és a politikai életben való aktív részvétel igényét úgy kell erősíteni, hogy dialektikus szemléletük és marxista—leninista meggyőződésük alapján *tudatosan* vállalják az *iskolai közösségben* adott és a *társadalmi életben* rájuk váró feladatokat.

A gimnáziumi történelemtanítás oktatási-nevelési és képzési feladatai szerves egységet alkotnak, szoros összefüggésben és kölcsönhatásban jelentkeznek. Megvalósításuk is csak az *oktatás-nevelés és képzés egységes folyamatában* lehetséges.

A didaktikai jelleg

Az oktatás-nevelési és képzési feladatokat a 14—18 éves tanulók *életkorával összhangban* álló módszerekkel kell megvalósítani. A gimnáziumi történelemtanítás *didaktikai jellegét* a konkrét történelmi valóságot megelevenítő, a történelmi forrásokat elemző s a magasabb szintű általánosításokig eljutó pedagógiai gyakorlat határozza meg. Az általános iskolai történelemtanítás olvasmányos és elbeszélő előadásmódjáról a gimnáziumban *fokozatosan* és *tervszerűen* át kell térni az összefüggéseket és törvényszerűségeket a konkrét tényanyag alapján *elemző* módszerek alkalmazására. Az általános iskolai történelemtanításra a szemléletes és leíró s elsősorban az érzelmi motívumokra építő módszerek a jellemzők, de az általános iskola sem mondhat le az elvonásoknak a tanulók életkorával összhangban álló alkalmazásáról s az érzelmek mellett az értelmet is megragadó és aktivizáló előadásról. Az általános iskolai történelemtanítás a tanulók „szívén” keresztül kíván értelmükhöz eljutni. A gimnáziumi történelemtanításnak ebben a vonatkozásban is az általános iskolára kell támaszkodnia. Azokra az érzelmi élményekre kell építenie, s azokat az ismereteket kell fokozatosan tovább fejlesztenie, melyeket a tanulók korábban szereztek. S amikor a racionálisabb jellegű gimnáziumi oktatás a „magasabb szintű” általánosítások felismeréséig kívánja — a történelmi anyag segítségével — az ifjúságot elvezetni, ez semmiképpen sem jelentheti — a gimnáziumi történelemtanításban nemegyszer hiányzó — érzelmi nevelés mellőzését.

Tantervi követelmények

A tanterv *követelményrendszere* meghatározza azokat az ismereteket, jártasságokat, képességeket és készségeket, amelyeket a tanulóknak ki kell alakítanunk.

Mindenekelőtt megjelöli a *szemléletnek* azt a fokát, amelyre az alapvető történelmi fogalmak (a termelési mód, a termelőerők és termelési viszonyok és ezek kölcsönhatása; a kizsákmányolás, az állam, az osztályharc és annak legfejlettebb formája, a forradalom; az alap és a társadalmi tudatformák összefüggései stb.) elsajátításában és megértésében az adott osztályban el kell jutniuk.

A követelményrendszer második része a tanulók *önálló gondolkodásával, dialektikus szemléletével, beszéd- és kifejezőképességével, kronológiai és topográfiai ismereteivel* kapcsolatos követelményeket tartalmazza.

A történelmi ismeretek számonkérésének alapja a tanulók *szóbeli felelete*. Félévenként egy-két alkalommal írásbeli dolgozatot (pótdolgozatot) is lehet íratni, de nem a szóbeli feleletek helyett, azok pótlására, hanem annak felmérésére, hogy a tanulócsoporthoz milyen mélységben sajátította el a tantervi anyagot.

A gimnáziumi történelemtanításban *igen fontos szerepe van a történelmi források bemutatásának és elemzésének*, mivel azok hi-telesebbé, meggyőzőbbé s ugyanakkor szemléletesebbé, színesebbé és életszerűbbé teszik a történelmi anyagot. Lehetőséget nyújtanak arra, hogy a tanulók ne csak „kész” ismereteket szerezzenek, hanem a dokumentumokat — a tanórán és az otthoni felkészüléskor — maguk is feldolgozzák, elemezzék, s önállóan is vonjanak le következtetéseket belőlük. A forrás nem „megtanulásra” szánt anyag, a tanulók túlterhelését semmiképpen sem eredményezheti, bemutatásának és elemzésének a *dialektikus történelemszemlélet* kialakítását és fejlesztését kell szolgálnia. A dokumentumokat az *oktatási anyaggal kapcsolatban*, illetőleg — az I. osztályban kb. 2—3, a többi osztályban kb. 4—5 — *önálló óra keretében* kell feldolgozni. Az egyes évfolyamok tantervi anyagához tartozó forrásszemelvényeket a *tankönyvek* tartalmazzák. A történelemtanárok ezenkívül használják fel és építsék be magyarázatukba a *Történelmi Olvasókönyvek* (Forrásszemelvények) anyagát is.

A tanulóktól csupán a történelmi fejlődés alapvető összefüggéseinek megértéséhez szükséges legfontosabb *adatok ismeretét* kell *követelni*. A követelményrendszer nem sorolja fel ezeket a *kronológiai adatokat*, a tankönyvek szövege s a tankönyvek időrendi táblázata azonban *kiemeli* azokat, melyeknek *ismerete feltétlenül szükséges*. Ezeknek a *kronológiai adatoknak* száma az I. osztályban *legfeljebb 40—50*, a többiben pedig legfeljebb 70—80 lehet.

A tankönyvben szereplő egyéb időrendi adatok ismeretét *nem szabad követelni*.

A tárgy iránt különösen érdeklődő tanulóknak a *történelemszakörökben* adhatunk a tantervi anyagon túlmenő ismereteket.

A szakköri munka feladata, hogy — a történelmi irodalom és történelmi források feldolgozása, esetleg levéltári és egyéb kutatás alapján — továbbfejlessze a tanulók marxista—leninista történelemszemléletét és történelmi gondolkodását; kialakítsa bennük a „kutató” és „alkotó” munka szeretetét, és formálja az anyaggyűjtésnek és rendszerezésnek, a vizsgált történelmi anyag szóbeli előadásának és írásbeli feldolgozásának képességét.

Az órakeret felosztása

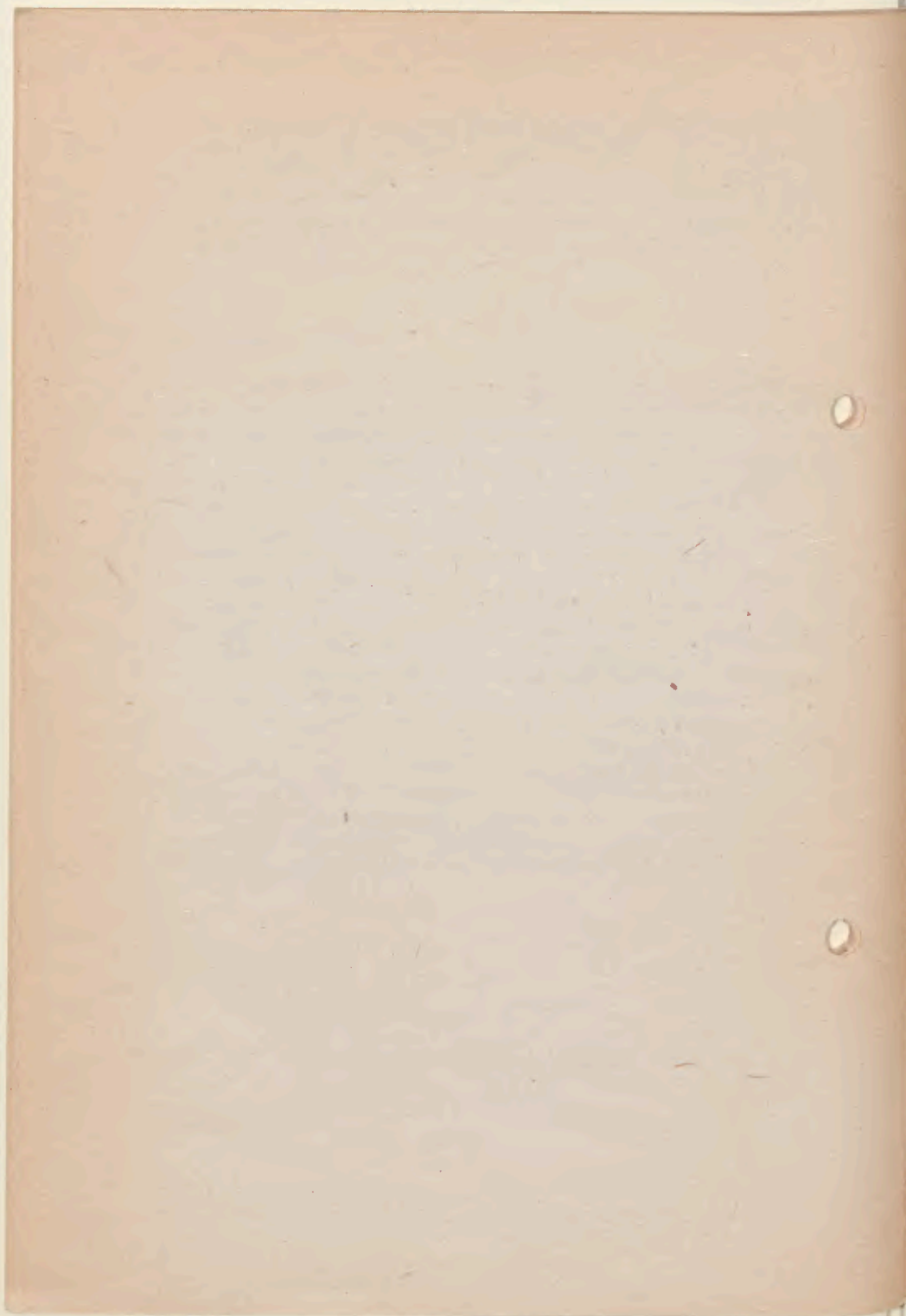
A tanterv meghatározza az egyes témakörökre fordítandó óraszámot. Ettől — indokolt esetben — legfeljebb egy órával lehet eltérni az új anyagot feldolgozó órák száma az I. osztályban nem haladhatja meg a 49-et, a II. és III-ban a 74-et, a IV-ben pedig a 68-at.

A tanterv a rendelkezésre álló óraszám 25⁰/₀-át ismétlésre szánja. Ezt az órakeretet az előző évi anyag legfontosabb kérdéseinek a tanév elején egy-két órában történő felelevenítésére, az évközi és év végi ismétlésre, rendszerezésre, illetőleg az érettségi vizsgára való előkészítésre kell fordítani.

A tanterv a tanítási anyag helytörténeti vonatkozásainak megvilágítását is előírja. A helytörténeti ismereteket az új anyag tárgyalása során a megfelelő helyen kell az anyagba beépíteni, illetőleg az ismétlés—rendszerezés alkalmával (esetleg múzeumban vagy levéltárban tartott óra keretében) lehet őket felhasználni.

A helytörténeti kérdések tárgyalására, illetőleg helytörténeti kirándulásokra az I. osztályban 1—2, a többiben pedig 2—3 órát kell fordítani. Ezt úgy kell értelmezni, hogy az új anyag feldolgozására, illetőleg az ismétlésre, rendszerezésére szánt órakeretből kell a helytörténeti órák számára időt biztosítani. A történelmi kirándulások szervezése alkalmával — szükség esetén — a tanmenetben előre megtervezett óracserével vagy óráösszevonással is élhetünk.

JEGYZET

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
TEL. 773-936-3200
WWW.CHICAGO.EDU

Raktári szám: 9296/3

Tankönyvkiadó Vállalat

A kiadásért felelős: Vágvölgyi Tibor igazgató

Felelős szerkesztő: dr. Bencédy József

Műszaki vezető: Gonda Pál

Műszaki szerkesztő: Sebők Ernő

A kézirat nyomdába érkezett: 1965. február. Megjelent: 1965. május

Példányszám: 7400. Terjedelem: 2½ (A/5) ív

Készült: linószedéssel, rotációs magasnyomással,
az MSZ 5601-59 és az MSZ 5602-55 szabvány szerint

TA 486 — a — 6500

65—818. Szikra Lapnyomda, Budapest

9296/3